

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316 .01:378:01+351(477)

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.91.3>

Л. А. ЛЯПІНА

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ

У статті розглядається проблема якості вищої освіти в Україні та наводяться пропозиції щодо її покращення. Прискорення процесів, що відбуваються у суспільстві, наростання глобальних загроз потребують докорінних коригуючих змін у всіх сферах людської діяльності, у тому числі й освітній. У нашій країні реформування освіти визначається головним завданням української освітньої політики – забезпеченням сучасної якості освіти на основі відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства і держави. Підвищення якості освіти є однією з головних цілей реформи і європейської системи вищої освіти, проголошеної Болонською декларацією. Визначено мету статті: дослідження впливу основних факторів на якість освіти, виокремлення першочергових завдань, які стоять перед українськими закладами вищої освіти, окреслення можливих підходів до їх вирішення. Розкрито суть якості освіти, котра розглядається як багатоаспектний феномен, що має соціальні й особистісні характеристики. Розкрито суть факторів, які забезпечують покращення якості освіти, таких як система управління закладом вищої освіти, рівень підготовки абітурієнтів і організація їх відбору, зміст освітніх програм, кваліфікація і мотивація діяльності професорсько-викладацького складу, організація навчального процесу, технології навчання, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, врахування потреб ринку праці у молодих фахівцях та організація зв'язків із роботодавцями, організація контролю освітнього процесу і його результатів тощо. Розглянуто можливість їх застосування в Україні.

Ключові слова: освіта, вища освіта, якість освіти, освітній процес, заклади вищої освіти.

Постановка проблеми. Прискорення процесів, що відбуваються у суспільстві, наростання глобальних загроз потребують докорінних коригуючих змін у всіх сферах людської діяльності, у тому числі й освітній. У нашій країні напрямки реформування освіти визначаються головним завданням української освітньої політики – забезпеченням сучасної якості освіти на основі відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства та держави. Підвищення якості освіти є однією з головних цілей реформи і європейської системи вищої освіти, проголошеної Болонською декларацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поступово якість освіти перетворилася на критерій ефективності та головний принцип системи освіти. Важливість питання підвищення якості освіти визначається також її активним обговоренням серед інтелектуальної спільноти. Це питання досліджували такі вчені, як М. Згуровський, В. Андрущенко, В. Огнев'юк, В. Кушерець, В. Кремень, О. Скідін, І. Надольний, М. Култаєва, С. Ніколаєнко, М. Лукашевич, М. Романенко, М. Степко, М. Михальченко, Н. Щипачова та інші дослідники.

Мета статті – дослідити вплив основних факторів на якість освіти, виокремлюючи першочергові завдання, які стоять перед українськими закладами вищої освіти, окреслити можливі підходи до їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до програмних документів ЮНЕСКО «Реформа і розвиток вищої освіти» (1995 р.) якість освіти розглядається як багатостороння концепція, що охоплює всі основні функції та види діяльності вишу, і як важлива складова частина, котра визначає можливість випускника швидко й ефективно включитися у трудову діяльність в інтересах суспільства, роботодавця і заради власної користі [2, с. 19].

Якість освіти – це багатогранне поняття, яке за своєю суттю характеризує різні сторони освітнього процесу. Його трактують як результат навчальної діяльності людини, суспільний ідеал її освіченості, забезпечення навчання, критерій функціонування системи освіти. У широкому значенні якість освіти визначають як відповідність системи освіти її стандартам, потребам і цілям. Якщо базуватися на вимогах міжнародних стандартів якості продукції чи послуг, то під якістю освіти доцільно розуміти сукупність характеристик і властивостей освітнього процесу, які здатні задовольняти освітні потреби всіх учасників освітнього процесу – студентів, учнів, викладачів, батьків, управлінців, роботодавців тощо, тобто суспільство і державу загалом [1, с. 3].

У рамках соціології якість освіти розглядається як багатоаспектний феномен, що має соціальні й особистісні характеристики. Соціальний аспект пов'язаний з ефективністю функціонування освіти як системи й інституту, її включеністю в економічну, соціально-політичну, соціокультурну сфери суспільства. Особистісний передбачає аналіз впливу освіти на діяльність особистості, її суб'єктивні (знання, вміння, навички, споживчо-мотиваційні параметри) й об'єктивні (успішність

працевлаштування, професійне становлення, кар'єрне зростання тощо) характеристики.

Отже, множинність підходів до розуміння поняття «якість освіти» не тільки призводить до можливості його наповнення різним змістом, але й суттєво перешкоджає визначенню ефективних способів її підвищення.

Фактори, що впливають на якість освіти, як відомо, численні. До основних можна віднести: систему управління закладом вищої освіти, рівень підготовки абітурієнтів і організацію їх відбору, зміст освітніх програм, кваліфікацію та мотивацію діяльності професорсько-викладацького складу, організацію навчального процесу, технології навчання, матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, врахування потреб ринку праці у молодих фахівцях та організацію зв'язків із роботодавцями, організацію контролю освітнього процесу і його результатів.

Розглянемо вплив деяких факторів на якість освіти, виділяючи, на наш погляд, першочергові завдання, які стоять перед українськими закладами вищої освіти, і коротко обговоримо можливі підходи до їх вирішення.

Перше. Система управління закладом вищої освіти, як і будь-якою іншою організацією, визначає результати у всіх сферах його діяльності. Щодо організації управління, то вища освіта досить консервативна і використовує застарілі підходи, прийоми та методи. Наслідком цього є не тільки велика чисельність адміністративно-управлінського апарату, а й уповільнені реакції на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища закладу вищої освіти, зниження якості прийнятих рішень, складність оперативного вирішення нових завдань тощо.

Тож шлях до покращення роботи освітнього закладу є очевидним: в адмініструванні слід використовувати методологію сучасного менеджменту, тобто приділяти своєчасну і відповідну увагу прогнозуванню, поточному й оперативному плануванню, організації всіх видів діяльності освітнього закладу, мотивації всіх учасників освітнього процесу, контролю, удосконалюючи системи комунікації та методи прийняття рішень. За всіма цими напрямками накопичений великий досвід, і завдання полягає у його критичному осмисленні та використанні у сфері освіти. Слід надавати закладам вищої освіти більше самостійності у вирішенні питань, що стосуються різних сфер їх діяльності.

Варто відзначити, що, хоча новим законом і закладені основи автономії, фактично університети її не набули. Згідно з методологією ЄАУ рівень автономії вишів вимірюють за такими критеріями: фінансовим, академічним, кадровим, організаційним. У межах проєкту ATHENA, за підтримки програми ЄС TEMPUS, було досліджено стан автономії ЗВО України за період із 2012 по 2015 рр. Результати засвідчили, що завдяки законодавчим змінам рівень організаційної автономії підвищився із 44% до 68%, а академічної – із 51% до 57%, проте у межах

організаційної автономії залишилися без змін такі моменти: процедура вибору керівника, вимоги до його кандидатури, процедури встановлення строку перебування на посаді, усунення з посади. Слабким місцем академічної автономії лишається відсутність прав у ЗВО самостійно визначати правила прийому [3, с. 12].

Друге. Рівень знань вступників, їх особистісні характеристики та мотивація до отримання освіти за обраною спеціальністю відіграють вирішальну роль у їх подальшому навчанні. Несприятливі тенденції у цій сфері загальновідомі та зумовлені не тільки станом суспільства, культури, загальної освіти, а й тривалими змінами в економічній структурі країни, що породжують невизначеність щодо сфер діяльності випускників закладів вищої освіти.

Великий негативний вплив на молодих людей чинять орієнтири та ціннісні установки, прищеплені багатьма ЗМІ. Без сумніву, важливим і потрібним є посилення зв'язків освітніх закладів із громадськістю та школою, у тому числі і за допомогою створення освітніх комплексів (ця робота вже розпочата багатьма освітніми установами). Доцільно було би до процедури зарахування включити співбесіди зі вступниками.

Третє. Під час формування освітніх програм, а отже, і навчальних планів, слід задуматися про те, що ж є головним результатом здобуття освіти. На нашу думку, важливим є не так обсяг отриманих конкретних знань, скільки набуті навички системного мислення, вміння знаходити, обробляти і використовувати потрібну інформацію, бажання продовжувати навчання і самовдосконалення, здатність жити й успішно працювати серед інших людей.

Четверте. Роль особистості викладача в освіті завжди була визначальною. Науково-практичний і життєвий досвід викладача, який використовується у професійній діяльності, є суттєвою складовою частиною освітнього процесу. За роки реформ віковий склад професорсько-викладацького персоналу змінився не на краще, і велика частина молодих викладачів, котра прийшла до університетів та інших закладів вищої освіти, виявилася позбавленою можливості знайомства з науково-виробничим досвідом старшого покоління. Водночас вітчизняна вища освіта поки що має кваліфіковані науково-педагогічні кадри, які просто необхідно використовувати у реформуванні освіти. У 2018 р. серед загальної кількості викладачів академій, інститутів, університетів кандидати наук становили 48,7% (із 2014 р. їх питома вага зросла на 2,1 в.п.), доктори наук – 11,6% (зростання на 2,2 в.п.), професори – 8,9% (на 0,8 в.п. зменшення) [3, с. 8].

Крім того, необхідне термінове створення постійної системи підготовки та підвищення кваліфікації викладацьких кадрів для вищої школи. Для вітчизняних закладів вищої освіти потрібні фінансове забезпечення та державні гарантії мобільності як викладачів, так і студентів у міжнародному освітньому просторі. Зокрема, доцільно було би забезпечити закордонне стажування викладачів у провідних

університетах Європи, яке фінансується і координується державою або освітнім закладом, і збільшити кількість студентів, які за рахунок держави або університету навчаються за кордоном.

П'яте. Значно впливає на якість освіти рівень інноваційної діяльності та наукових досліджень в університетах, адже сучасні заклади вищої освіти мають займатися й активною науковою діяльністю та на цій основі готувати кадри вищої кваліфікації. Незалежні спостерігачі звертають увагу на низьку ефективність вітчизняних закладів освіти у контексті інноваційних досліджень, участі у формуванні світового банку знань. Також серйозної реструктуризації потребує нинішня мережа ЗВО. Реформування системи вищої освіти передбачає укрупнення закладів освіти, створення потужних університетів регіонального формату, які би забезпечували якісну наукову роботу й освіту, проте варто зазначити, що в Україні все-таки є (хоча й небагато) університети, що посідають провідні позиції у світових рейтингах. Наприклад, у 2018 р. 7 українських вишів були представлені у рейтингу Round University Ranking, 10 – у рейтингу Green Metrics World University Ranking (у 2014 р. було всього 3), 11 університетів – у рейтингу Scimago Institution Ranking [3, с. 11].

Шосте. Необхідне поліпшення матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, зокрема йдеться про цифровізацію освітнього процесу, організацію дистанційного навчання, якісне наповнення Інтернет-ресурсів. У становленні інформаційного суспільства важливе значення має відкрита освіта як гнучка освітня система, доступна всім бажаним, без регламентації часу і періодичності вивчення певного курсу, програми, що існує на основі формалізації знань, їх передачі та контролю з використанням педагогічних та інформаційних технологій дистанційного навчання. В інформаційну епоху новою вимогою до системи освіти є насамперед доступність всіх до загальної інформації.

Сьоме. Потреба ринку праці у фахівцях того чи іншого профілю визначає і зміст навчання, і долю студентів, і майбутнє закладів вищої освіти. Швидке працевлаштування випускників на роботу за отриманою ними спеціальністю є однією із цілей освітнього процесу. Негативна тенденція спостерігається у зміні частки випускників ЗВО, котрі отримали направлення на роботу або швидко працевлаштувалися. Так, якщо у 2010 р. 27,8% випускників були офіційно працевлаштованими одразу ж після закінчення ЗВО, то у 2018 р. цей показник дорівнював лише 12,1%. Тобто ми бачимо, що майже 9 із 10-ти випускників ЗВО змушені самостійно працевлаштовуватися. Результати опитувань щодо знань фахівців-юристів, які претендують на перше робоче місце, свідчать про незадоволеність юридичних компаній-роботодавців рівнем навичок і знань претендентів – 37,2%, і лише 16,2% респондентів оцінюють знання випускників на «відмінно» і «добре» [4]. Загалом дві третини роботодавців говорять про нестачу професійних практичних навичок. Для усіх випускників основною проблемою роботодавці

вважають відірваність від практики теоретичних знань, невідповідність до роботи у реальному бізнесі [3, с. 16].

Моніторинг і прогнозування змін ринку праці у регіоні за всіма спеціальностями, за якими ведеться навчання, стають просто необхідними видами діяльності закладу вищої освіти для забезпечення його виживання. У зв'язку із цим важливе значення матиме встановлення постійних зв'язків із відповідними інститутами, підприємствами, організаціями регіону та випускниками освітніх закладів.

Восьме. Контроль у системі якості освіти, будучи найважливішим засобом встановлення зворотного зв'язку, повинен поширюватися як на освітній процес, так і на всі види діяльності закладів вищої освіти. Зміни у якості освіти та напрями її підвищення можуть бути встановлені тільки за результатами контролю. Для ефективного контролю необхідні знання контрольованих параметрів, котрі повинні задовольняти вимогу однозначної оцінки, і процедур, що дозволяють отримувати об'єктивні оцінки.

На жаль, наявна система оцінок знань студентів не відповідає вимогам ефективного контролю. Додаткові проблеми породжуються вимогами атестаційних екзаменів щодо знань і вмінь випускника. Побудова дієвої системи контролю вимагає визначення змісту поняття «якість освіти», конкретизації цілей освіти з кожної спеціальності, відповідного коригування кваліфікаційних вимог, встановлення параметрів і процедур, що підлягають контролю їх вимірювань.

І, нарешті, все ще відчутною в українській політиці є стара настанова щодо ставлення за залишковим принципом до освіти, науки і культури. Фінансування освіти потребує суттєвого розширення спектру та збільшення обсягу джерел надходжень коштів, що дозволить зберегти наукові вітчизняні школи, зменшити «відтік інтелекту» до зарубіжних країн, повернути тих науковців, які виїхали за кордон через фінансову та соціальну незахищеність, підняти престиж наукової та викладацької діяльності, тобто забезпечити умови для омолодження науково-педагогічного складу ЗВО, здатного здійснити ефективне реформування вищої освіти.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок про те, що якість освіти є результатом діяльності закладів вищої освіти у різних галузях. Процес її підвищення до рівня сучасних і перспективних вимог потребує управління, яке ґрунтуватиметься на системному підході та враховуватиме всі фактори, що впливають на результати навчання, у їх взаємозв'язку. Ми постаралися виділити основні із цих чинників і коротко окреслити їх роль у забезпеченні очікуваних результатів освіти та нашого спільного майбутнього, однак одного, найголовнішого питання ми лише торкнулися. Досягнення будь-якої мети, у тому числі і підвищення якості освіти, вимагає відповідного ресурсного забезпечення. Без нього досягти цілей реформування освіти, а також стати рівноправним учасником європейського освітнього простору Україна напевно не зможе.

Список використаної літератури

1. Вікторов В.Г. Регулювання якості освіти як філософсько-освітня проблема. Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, 2006. 130 с.
2. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ (Париж, 1995). Высшее образование в XXI веке. Заключительный доклад. ЮНЕСКО Париж, 5–9 октября 1998. С. 19–33.
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ : МОН України, 2020. 71 с.
4. Звіт за результатами аналітичного дослідження «Знання та навички випускників юридичних факультетів та закладів вищої освіти через призму відповідності потребам ринку праці». Міністерство юстиції України. Київ, 2018. URL: https://uba.ua/documents/ZVIT_Jurosvita.pdf.

Liapina L. A. Quality of higher education in Ukraine and proposals for its improvement

The article deals with the problem of the quality of higher education in Ukraine and offers suggestions for its improvement. The relevance of the topic is justified, which is that the change in world dynamics, expressed, in particular, in the acceleration of processes taking place in society and the increase in threats from global problems, require fundamental corrective changes in all areas of human activity, including educational. In our country, the directions of educational reform are determined by the main task of the Ukrainian educational policy – ensuring the modern quality of education on the basis of meeting the current and promising needs of the individual, society and the state. Improving the quality of education is one of the main goals of the reform and European higher education system proclaimed by the Bologna Declaration. The purpose of the article is defined: to study the influence of the main factors on the quality of education, highlighting the priority tasks that Ukrainian higher education institutions face, and to determine possible approaches to solving them. The essence of the quality of education is revealed, including from the point of view of sociology, where the quality of education is considered as a multidimensional phenomenon with social and personal characteristics. The essence of the factors ensuring the improvement of the quality of education, such as: the system of management of higher education, the level of training of applicants and the organization of their selection, the content of educational programs, the qualification and motivation of the activities of faculty, the organization of the educational process, educational technologies, the material and technical support of the educational process, the consideration of the needs of the labor market in young specialists and the organization of relations with employers, the organization of control of the educational process and its results, etc. Possibilities of their application in Ukraine are considered.

Key words: education, higher education, quality of education, educational process, institutions of higher education.